

Analiza socrealistycznego bohatera na postawie powieści Mikołaja Ostrowskiego „Jak hartowała się stal” i jej ekranizacji

Marta Michta

Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny, Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich
E-mail: michtamarta@gmail.com

Tutor: dr Liliana Kalita

Uniwersytet Gdański, Wydział Filologiczny,
Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich

Słowa kluczowe – *ZSRR, socrealizm, Mikołaj Ostrowski*

Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich – historyczny twór z hasłami równości międzyludzkiej, a w rzeczywistości dążący do eliminacji jednostki i indywidualności, wniósł w życie ludzi XX wieku zamęt, głód, ubóstwo, wojny oraz nową metodę artystyczną, określaną jako realizm socjalistyczny. Według definicji Słownika Języka Polskiego realizm socjalistyczny to: „Kierunek w literaturze, filmie i sztukach plastycznych, ściśle związany z doktryną stalinizmu, głoszący zaangażowanie polityczne i ideowe sztuki”. Nurt ten został sformułowany w 1934 roku na Zjeździe Pisarzy Radzieckich w Moskwie. Niestety, celem jego powołania nie było wzmocnienie walorów artystycznych sztuki, a jedynie propaganda nowej ideologii władzy. Gdy partia bolszewicka przejęła rządy pogłębiła nacisk na ograniczenie wolności sztuki i zaostrzyła wszechobecną cenzurę. Realizm stał się słowem jedynie abstrakcyjnym, a współcześni pisarze mogli opisywać tylko „realia” odpowiadające oczekiwaniom władz, tj. spełniające wymogi marksistowskiej ideologii.

Rewolucja Październikowa dała początek nowej epoce szerzącej ideały komunizmu. Jednak zmiany gospodarcze w państwie, zwłaszcza te radykalne, niosły za sobą rygor i lęk. Wojna domowa i porewolucyjny terror powodowały, że zwykli ludzie nie mogli się czuć bezpiecznie we własnym kraju. Aby przekonać społeczeństwo do siebie komuniści potrzebowali wzorca, który pokazałby ludziom sens rewolucyjnej walki. Choć pierwsze dzieła literackie w nurcie socrealistycznym wyszły spod pióra Maksima Gorkiego, np. jego powieść pt. „Matka” z 1905 roku, to prawdziwego bohatera, który „skradł” serca Rosjan stworzył Mikołaj Ostrowski. Jako aktywny zwolennik partii bolszewików, postanowił powołać na kartach swojego utworu postać, która przekona młode pokolenie do opowiedzenia się po stronie komunistów.

Borykając się z poważnymi problemami zdrowotnymi, z pomocą rodziny i przyjaciół, Ostrowski napisał powieść zatytułowaną „Jak hartowała się stal”. Warto zaznaczyć, że z powodu złego stanu zdrowia, w okresie pierwszej publikacji powieści, Ostrowski był już niemalże całkowicie niepełnosprawny i niewidomy. Mimo tego nie poddał się i za wszelką cenę chciał przysłużyć się

rewolucji, choćby w roli pisarza, którzy pokaże swoim rodakom sens rewolucji i rozbudzi w sercach mas zachwyt nowym bohaterem – Pawłem Korczaginem.

Korczagina poznajemy jako nieokrzeseanego młodzieńca, interesującego się polityką i bolszewicką działalnością. Zetknąwszy się z jednym z jej działaczy postanawia w przyszłości także stać się komunistą. Na stronach powieści obserwujemy jego dojrzewanie zarówno emocjonalne, jak i ideologiczne. Decyzje, które podejmuje jako działacz partii są świadome i dojrzałe. Nie waha się porzucić potencjalnej miłości i poświęcić życia osobistego na rzecz rewolucyjnej działalności. Korczagin wie, że bez poświęcenia wygrana bolszewików nie będzie możliwa.

Maksim Gorki powiedział kiedyś: „Nowy świat zaczyna się od nowego człowieka”. Właśnie tym nowym człowiekiem był Paweł Korczagin. Rewolucyjna literatura stworzyła obraz bohatera, jakiego wcześniej po prostu nie było. Mowa tu o bohaterze, który zrodził się by służyć rewolucji, by kolektywnie budować nowy socjalistyczny świat. To człowiek, którego cechuje niezwykle męstwo. Zahartowany jak stal, czyli robiący wszystko, aby społeczeństwu żyło się lepiej. Nowy bohater kochał swoją ojczyznę i swoich rodaków, a ich dobro było dla niego ważniejsze niż własne.

Nowy nurt w literaturze, jakim był socrealizm, oprócz określonej koncepcji nowego bohatera, charakteryzował się nawiązaniami do mitologii. Swietłana Timina porównuje głównego bohatera powieści „Jak hartowała się stal” z Heraklesem i Prometeuszem. Argumentuje to tym, że Korczagin od dzieciństwa był gotów przyjmować idee bolszewizmu i przedkładać dobro innych ponad własne dokładnie tak, jak robił to mityczny Herakles. Ponadto, Timina zauważa, że Korczagin żyje według mitologicznych praw moralnych. Wybiera życiową drogę, której celem jest działanie w imię wyższej wspólnej idei. Ta idea jest ważniejsza niż jego osobiste życie. Możliwość bycia potrzebnym społeczeństwu i partii jest dla bohatera największym zaszczytem, jaki mógł go spotkać.

Należy podkreślić fakt, że pisarz nie posiadał doświadczenia literackiego, w jego tekście nie ma rozbudowanych metafor i estetycznych porównań. Nie ma też ukrytego sensu. Celem powieści jest pokazanie życia pierwszych rewolucjonistów oraz podkreślenie, że każdy młody Rosjanin powinien być dumny z możliwości walki o zwycięstwo i, co więcej, powinien naśladować młodego Korczagina.

Wyjątkowość tej książki sprowadza się do pojawienia w literaturze rosyjskiej pierwszego bohatera rewolucyjnego, który nieoczekiwanie silnie wpłynął na czytelników. Po publikacji powieści imię Pawła Korczagina było znane powszechnie. Wszyscy uwierzyli w wyższość bolszewickiej idei. A tym, co utwierdzało ich w tym przekonaniu była analogia życia głównego bohatera i życia autora. Obaj borykali się z ciężkimi przeciwnościami losu, lecz to wszystko sprawiało, że stawali się silniejsi, zahartowani jak stal. Dzięki temu radzieccy czytelnicy uwierzyli w prawdziwość historii opisanej w powieści. Byli wręcz przekonani, że dzieło to jest autobiografią. Sam autor przyznaje, że książka ma jedynie elementy autobiograficzne. I choć opisał wiele autentycznych osób, pozwolił sobie także na swobodę literacką. Nie ma wątpliwości, że życie Ostrowskiego miało ogromny wpływ na charakter powieści oraz losy głównego bohatera.

„Jak hartowała się stal” to przede wszystkim dokument, w którym autor poprzez historię Pawła Korczagina, chciał pokazać biografię pokolenia młodzieży lat dwudziestych XX wieku. W boju, którego ideą było utworzenie nowego ładu społecznego najczęściej poległo młodych ludzi. Ludzi, którzy najpiękniejsze lata swojego życia powinni spędzić na samorozwoju, na beztrudzie i poznawaniu piękna tego świata. Niestety, nie dane im było tego doświadczyć. W tym czasie poznali cenę przetrwania, okrucieństwo i niesprawiedliwość wojny, a także ból po stracie przyjaciół i bliskich. Młodzież tego pokolenia musiała przedwcześnie dojrzeć i zderzyć się z okrutną rzeczywistością. To pokolenie uwierzyło w szlachetne, rewolucyjne hasła, lecz wydaje się, że nie było do końca

świadome, ile trzeba będzie poświęcić. Oczywiście, socjalistyczna propaganda postarała się o to, aby wmówić im, że rewolucja jest tego warta. Gdyby młodzi byli świadomi owej manipulacji nie byłaby już ona tak skuteczna.

Literatura nie była jedyną dziedziną sztuki, poprzez którą propagowano wzorzec obywatela idealnego. Powieść Ostrowskiego była kilkakrotnie ekranizowana. Powstały aż trzy rosyjskie filmy oraz jeden chiński, bowiem naród wschodniej Azji także zachwycił się nowym bohaterem. Wszystkie filmowe wersje różnią się od siebie.

Pierwsza ekranizacja powstała już w czasie II Wojny Światowej, w 1942 roku. Stworzył ją reżyser i scenarzysta Mark Semjenowicz Donskij. Główną rolę w filmie o tytule „Jak hartowała się stal” zagrał młody aktor Wiktor Pierest Pietrenko. Film opisuje jedynie pierwszą część powieści, całkowicie pomijając ważny element ideologicznej dojrzałości Korczagina opisany w drugiej części. Według polskiego krytyka filmowego Marka Hendrykowskiego ekranizację uważa się za dobrą, kiedy zachowuje w sobie coś z oryginału. Tym samym, nieuwzględnienie w filmie jednej części powieści jest dopuszczalne. Mimo tego liberalnego podejścia Hendrykowskiego, moim zdaniem ten zabieg czyni ekranizację znacznie uboższą, ale wzięwszy pod uwagę lata, w których została nakręcona, jest ona wystarczająca. Ciekawostką dotyczącą tej ekranizacji jest fakt, że młody aktor Pietrenko pod wpływem marksistowskiej ideologii, po zakończeniu zdjęć do filmu, sam dobrowolnie udał się na front walczyć dla ojczyzny.

W roku 1956 dwóch znanych reżyserów Aleksandr Ałow i Władimir Naumow podjęli się kolejnej adaptacji powieści Ostrowskiego, która zatytułowali „Paweł Korczagin”. W tej wersji możemy znaleźć wątki zarówno z pierwszej jak i z drugiej części powieści. Reżyserzy mniej uwagi poświęcili młodości Korczagina, a bardziej skupili się na jego rewolucyjnej działalności i podkreślaniu tego, że najważniejszym dla radzieckiego człowieka powinna być walka o socjalizm.

W 1973 roku reżyser Nikołaj Maszenko postanowił ponownie zekranizować „Jak hartowała się stal”, tym razem jako serial. Stanął przed trudnym zdaniem, ponieważ radzieccy widzowie doskonale znali już historię Korczagina. Maszenko zaprosił do współpracy nad scenariuszem reżyserów poprzedniej ekranizacji Ałowa i Naumanowa, a główne role obsadził najlepszymi aktorami. W rolę Korczagina wcielił się dziewiętnastoletni Władimir Konkin, któremu rola młodego rewolucyjnego działacza przyniosła dużą popularność.

W 1999 roku stworzono chińską wersję serialu, którą wyreżyserowali Han Gan i Żanr Sahat. Co ciekawe, w filmie występują tylko ukraińscy aktorzy, a po skończeniu zdjęć do filmu podłożono chiński dubbing.

Każda filmowa wersja powieści jest na swój sposób unikalna. Oczywiście pierwsza z nich jest technicznie uboga ze względu na czas, w jakim ją tworzone. Ekranizacją, która zasługuje na największe uznanie jest serial w reżyserii Mikołaja Maszenko z 1973 roku. Twórca skupił się przede wszystkim na oddaniu charakteru głównego bohatera, tak by był jak najbardziej zbliżony do literackiego pierwowzoru. Nie pominął także żadnych wątków, w odróżnieniu od pozostałych filmów. Ta ekranizacja stworzona została w nurcie poetyki socrealizmu. Związek Radziecki przedstawiony jest w nim jako kraj, w którym działa system prawy i dba się o społeczeństwo, choć wiemy, że rzeczywistość wyglądała inaczej. Film nacechowany jest ideologią państwową oraz ideami oddania rewolucyjnej sprawie.

Bohater przedstawiony zarówno w powieści, jak i w ekranizacjach stał się tym, czym miał się stać – wzorem prawdziwego obywatela Związku Radzieckiego. I choć dziś nie oddziałuje on już na współczesnych czytelników, to starsze pokolenia doskonale znają postać Pawła Korczagina.

Literatura

Петров С.М., 1975. *Основные вопросы теории реализма. Критический реализм. Социалистический реализм*, Москва: Издательство Просвещение.

Hendrykowski M., 2014. *Współczesna adaptacja filmowa*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Źródła internetowe

Socrealizm, 2017. <http://www.sjp.pwn.pl/sjp/socrealizm;2522273.html> [dostęp: 08.01.2017].

Krótką notką o autorze: Absolwentka studiów pierwszego stopnia na kierunku filologia rosyjska na Uniwersytecie Gdańskim. Obecnie studentka studiów magisterskich na tym samym kierunku. Pasjonatka literatury rosyjskiej i kultury wschodniej. W wolnym czasie oddaje się różnym formom wyrażania własnej twórczości.